

**ПОБУТ І КУЛЬТУРА ГЕТЬМАНЩИНИ XVIII СТ.
В МЕМУАРНИХ ДЖЕРЕЛАХ**

У статті проаналізовано мемуарні джерела українського, російського та західноєвропейського походження, в яких міститься низка відомостей про особливості побуту та розвитку культури Гетьманщини XVIII ст. Дослідження базується на принципах історизму, наукової об'єктивності, соціального підходу та причинності. Воно спирається на описовий, аналітико-синтетичний та історико-генетичний методи. Результат дослідження полягає у висвітленні особливостей побутового становища населення Гетьманщини XVIII ст., розвитку тогочасної культури українців через призму поглядів авторів українських, російських та західноєвропейських мемуарних джерел. Результати даного дослідження можуть стати в нагоді у процесі створення праць з історії побуту українського народу та його культури в XVIII ст., викладання спецкурсів із даної теми. Практичне значення даного дослідження полягає в тому, що його результати надають можливість усвідомити реальну картину побуту українців та розвитку їх культури на теренах Гетьманщини впродовж XVIII ст. із урахуванням національності, ідеологічних аспектів і станового походження авторів мемуарних джерел. Цінність дослідження полягає в систематизації та залученні до нього мемуарних джерел, низка з яких раніше не вивчалася в контексті дослідження даної проблеми.

Ключові слова: мемуарні джерела, культура, побут, Гетьманщина.

Культура є сукупністю матеріальних і духовних цінностей, створених людством. Знаючи особливості культури та побуту окремого народу, можна більше дізнатися про його ідеали, ставлення до людей, традицій. Інколи, завдяки цим знанням, вдається спрогнозувати ті або інші вчинки окремих

постатей, їхні устремління тощо. Що для одних є споконвічною традицією, способом життя, то для інших часто є незрозумілим і дивним. XVIII ст. – період політичної конфронтації між українцями та представниками російського царату, які здійснювали наступ на автономні права Гетьманщини. Враховуючи таке геополітичне становище, дуже часто правдиві відомості щодо реального розвитку української культури, особливостей побуту та, зрештою, менталітету українців, подавалися фрагментарно та з перекручуваннями. У даному контексті політичний аспект значно впливав на висвітлення культури цілого народу. Залежно від національності, станового походження, ідеології, що панувала в державах, у яких мешкали автори мемуарів, відрізняється й концепція висвітлення даної проблеми. У наш час джерела мемуарного походження є доволі актуалізованими. Тому доречним є детальне дослідження мемуарних джерел українського, російського та західноєвропейського походження, їх детальний аналіз, співставлення та представлення картини побуту українців та розвитку їхньої культури загалом.

Особливості розвитку побуту та культури на теренах Гетьманщини XVIII ст. доволі широко висвітлені в узагальнюючих працях, монографічних дослідженнях, дисертаційних дослідженнях і статтях. Серед досягнень істориків XIX – початку XX ст. слід відзначити розширення джерельної бази й активне осмислення та узагальнення ключових моментів вітчизняної історії, зокрема XVIII ст. Помітне місце посідають праці Д. М. Бантиша-Каменського та М. А. Маркевича, які звернули увагу на розвиток культури та по-

буту різних верств населення за часів правління українських гетьманів XVIII ст. та в періоди безгетьманя на українських теренах [3; 15]. Натомість, О. Я. Єфименко зосередилася на особливостях розвитку освітньої сфери [11, с. 152]. М. С. Грушевський занотував відомості про численні заборони в культурному житті українців за часів правління російського царя Петра I, жорстоку політику російських керманчів у періоди безгетьманя на українських теренах [9, с. 391, 396]. Він акцентував увагу на значенні Києво-Могилянської академії в розвитку культури XVIII ст. [9, с. 394]. Загалом, історики XIX – початку XX ст. показали розвиток культури та побуту українського населення через призму тогочасних політичних реалій та їхнього впливу на пересічних людей.

У рамках української радянської історіографії було написано праці, в яких автори доволі дотично до інших тем висвітлювали особливості розвитку побуту та культурного життя на теренах Гетьманщини XVIII ст. Зокрема, на стрімкий розвиток архітектури на теренах Лівобережної України звернули увагу С. А. Таранушенко та М. П. Цапенко [22; 25]. Т. С. Кілессою були досліджені особливості формування архітектури м. Києва [13]. М. А. Литвиненко показала наслідки «возз'єднання» українських земель з Росією в контексті подальшого культурного розвитку Гетьманщини [14].

Авторами цікавих і доволі масштабних досліджень є історики діаспори. Великою заслугою В. Ю. Січинського є систематизація мемуарних джерел іноземних подорожніх, через призму яких було висвітлено доволі багато аспектів побутового характеру українців XVIII ст., особливостей менталітету наших пращурів і розвитку української культури загалом [20]. О. М. Вінтоняк охарактеризував церковну архітектуру м. Києва в 1770-х рр. за описом академіка Й. А. Гюльденштедта [12,

с. 153-161]. Він також висвітлив особливості розвитку культури та побуту населення Гетьманщини XVIII ст., систематизувавши низку мемуарних джерел іноземних подорожніх [8].

За часів незалежності України питання, пов'язані з побутом українців і розвитком їхньої культури на теренах Гетьманщини XVIII ст. були доволі детально висвітлені. Зокрема, П. О. Бочан і П. П. Брицький систематизували низку мемуарних джерел іноземного походження й показали окремі аспекти проблеми через призму різних поглядів [6]. С. Г. Самойленко звернув пильну увагу на розвиток культурного життя м. Ніжина в добу Гетьманщини [19]. У колективній монографії «Українська держава другої половини XVII-XVIII ст.: політика, суспільство, культура» помітне місце посідає висвітлення М. Яременком освітянських стратегій козацької еліти XVIII ст. [23, с. 386-426].

Попри достатньо вагомий масив мемуарних джерел у сучасній історичній науці помітно присутня фрагментарність у висвітленні даної проблеми. На жаль, не знайшов відображення системний аналіз мемуарних джерел і висвітлення на його основі особливостей розвитку побутового становища та культури на теренах Гетьманщини XVIII ст., що виступає на користь обраної для дослідження проблеми. Тому метою статті є аналіз мемуарних джерел українського, російського та західноєвропейського походження в контексті особливостей культурного розвитку та побуту населення на теренах Гетьманщини XVIII ст. Для цього необхідно проаналізувати мемуарні джерела, представлені автобіографіями, щоденниками та подорожніми записками.

Найбільш вагомі відомості про побут і культуру на теренах Гетьманщини XVIII ст. зафіксовані в мемуарних джерелах українського походження. Зокрема, в «Щоденнику» П. Апостола та в двох частинах «Дневных записок малоросійського подскарбія генераль-

наго Якова Марковича» [2; 16]. Серед висвітлених питань – релігійне. Зокрема, Я. Маркович звертає увагу на зміни, що відбулися в 1722 р. серед верхівки духовенства після смерті гетьмана І. Скоропадського: «Архієпископъ, а не митрополитъ, въ Кіевъ устроєнь Варлаамъ Ванатовичъ, прежде бувшій архимандритъ Тихвинскаго монастыря» [16, с. 8]. Містяться також відомості про один із наказів, який було віддано вйту Сварковському. Він полягав у тому, щоб той спостерігав, аби в святкові дні всі ходили до церкви [16, с. 47].

П. Апостол занотував доволі короткі відомості про розвиток тогочасного театру, пригадуючи про комедію, акторами якої були чернігівські учні [2, с. 110]. Найдетальнішу увагу він привернув до особливостей побутових ситуацій правового характеру, які були непоодинокими серед мешканців Гетьманщини. П. Апостол розв'язав спір «Марьи Хведорихи» з її племінником щодо частини лісу, яку вона отримала в спадок від своєї матері. У неї не було свідків, окрім одного чоботаря. Виявилося, що не мати, а її брат поступився їй частиною лісу. П. Апостол стосовно даної ситуації прийняв таке рішення: за тіткою дітей Юска було закріплено володіння «кусомъ» лісу, яким поступилися для неї її племінники. Водночас, їй було заборонено захоплювати спадок племінників [2, с. 111]. Тогочасні норми правового регулювання були доволі цікавими. Власне, той, хто мав право викупу родового маєтку, окрім сплати за викуп відчужуваного майна, не був зобов'язаний відшкодувати витрати, до яких міг увійти покупець. Однак, той, хто продавав землю без відома своїх рідних якому-небудь «чужеродцу», був зобов'язаний сплатити йому витрати. П. Апостол звернув увагу на те, що жінки не мали права обіймати посади в судовому виробництві [2, с. 113]. Остання теза, на нашу думку, є прикладом гендерної дискримінації щодо них на теренах

Гетьманщини в ті часи. У Я. Марковича також містяться відомості про випадки злочинів та особливості покарань за них. Зокрема, у записах, які припадають на 1740 р., повідомляється про страту трьох крадіїв та розбійників. Один із них знущався над людьми та їв людське м'ясо. За це йому було відрізано пальці рук і ніг, ніс та вуха. А після цього, його живого було «... на паль посажено», другого – четвертували, а третього було спалено [16, с. 128].

Серед мемуарних джерел українського походження міститься низка записів, пов'язаних із тогочасною медичною справою. Я. Маркович пише про особливості операції по видаленню поліпів, яку зробив йому лікар, що прийшов до нього в будинок. Він віддав лікареві 40 крб. [16, с. 138-139]. Зазначимо, що в порівнянні з тогочасними цінами, скажімо, на борошно та крупи, це були великі гроші. Міститься коротка інформація про хвороби, які були розповсюджені на теренах Гетьманщини. Також дізнаємося про жінку, яка померла від «чахотки». До речі, спочатку вона була дружиною слуги П. Апостола, а потім – маляра Дмитрія, який пофарбував екіпаж П. Апостола [2, с. 111].

Я. Маркович наводить не просто короткі відомості, а рецепти лікування домашньої худоби. Він пише про те, як у нього був «овечій мастеръ», який розповів йому про ліки для домашньої худоби, коли вона захворіє, а з її очей та ніздрів потече гній [16, с. 48]. Звертає увагу також на лікування домашньої птиці [16, с. 48].

Помітне місце посідає описання життя тогочасної еліти. Зокрема, довідуємося, що П. Апостол часто читає. Здебільшого – літературу античних авторів [2, с. 117]. Він також зупинився на висвітленні високих цін на книжки. Тогочасний український істеблішмент читав здебільшого іноземну літературу. Син українського гетьмана Д. Апостола міг дозволити собі купити книги за 10 крб. Це яскраво прослід-

ковується через записи, занотовані П. Апостолом в 1725 р. під час перебування в Петербурзі [2, с. 126]. Модною тогочасною грою був більярд. Звичайно, таку гру могли дозволити собі не пересічні люди, а заможні представники соціальної драбини Гетьманщини XVIII ст. Здебільшого, грали на гроші й програвали немалі суми для тих часів: «...Былъ у духовника; оттуда отпра-вился съ М-г Mathieu, съ которымъ пошелъ играть на бильярдѣ; проигралъ 25 к.» [2, с. 133]. Не менш популярним було й полювання, а вживання алкогольних напоїв – звичною справою [2, с. 109]. Я. Маркович пише: «У князя кушали и подпили знатно» [16, с. 28]. Або: «Румянцовъ, бригадиръ и проч. Были у ясновельможной и, выпивши чарокъ по 10 водки, пошли на обѣдъ до Кашелева...» [16, с. 31]. Не дивлячись на присутність у житті багатих людей азартних ігор, вони були віруючими людьми й ходили до церков [2, с. 110, 126].

Для тодішньої еліти в доступі були такі напої та харчі, які прості селяни не могли собі дозволити в ті часи. У П. Апостола є запис про купівлю кави за 60 к. [2, с. 124]. Дізнаємося й про перукарські послуги, до яких зверталися українські можновладці й про ціни на ці послуги [2, с. 126]. Я. Маркович зосереджує увагу на особливостях свого відпочинку вдома. Автор пише про княжого співочого, який грав на клавіцимбалі (фортепіано) [16, с. 45]. Таким чином, ми довідуємося про один із музичних інструментів, який у той час використовувався для гарного часу проведення заможної людини. Про високоосвіченість автора цих записів свідчить те, що він самостійно писав та перекладав вірші [16, с. 109-110].

Великий контраст здійснюють відомості про просте селянство. Дуже часто воно опинялося в надто складному становищі. Я. Маркович пише про кілька випадків, які припадають на 1740 р. Зокрема, в одному з них він розповідає про чоловіка на прізвище

«Въжевскій», який викупив чоловіка на прізвище Гавриленко з тюрми за 10 крб. Цей чоловік мусив йому за здійснену послугу слугувати разом зі своєю дружиною та сином із наступними умовами: «...годъ въ своей одеждѣ всъ три, въ другой годъ въ панской одеждѣ всъ три, третій годъ сынъ только въ одеждѣ панской» [16, с. 120]. «Въжевскій» також викупив із тюрми й іншого чоловіка, який мусив слугувати йому за це 25 років, а у поруках за нього були його сестри [16, с. 120]. У часи нововведень Петра I щодо заборони носити бороди був відголосок також на теренах Гетьманщини. Порядок із культурним він мав й економічне підґрунтя. Зокрема, Я. Маркович зазначає: «... Разослали указы о присланіи вѣдомостей о селахъ ратушныхъ и о взятіи штрафа съ бородатыхъ промышленниковъ» [16, с. 29].

Наступна група мемуарних джерел має російське походження. Слід виокремити записи М. В. Данилова, які містять низку відомостей з проблеми, що ми досліджуємо [10]. Через призму висвітлення м. Глухова побіжно знаходимо цілий спектр цікавої інформації. Зокрема, про традиційні дії в святкові дні: «... также пальба бывала на площади из маленьких чугунных мортир, которые заряжали порохом и заколачивали вместо пыжа пенькового деревянными втулками, отчего происходила по всему городу громкая пальба» [10, с. 308]. М. В. Данилов також пише про своє здивування під час перебування в Глухові. Він згадує дзвін у соборній церкві й зазначає, що він відрізняється від їхнього, власне того, який є на російських теренах, зазначаючи, що «... звонили без перебора на оцепе, всеми колоколами вдруг...» [10, с. 308].

Наступне питання – особливості харчування на українських теренах. Відомостей небагато. Влучними є записи Д. І. Фонвізіна. Він пише про їжу, якою його пригощали під час перебування в Глухові. Автор переконливо акцентує

увагу на гарному харчуванні українців [24, с. 50]. Окрім того, з відомостей Д. І. Фонвізіна опосередковано дізнаємося не тільки про харчування, а й про національні меншини, які на той час жили в українських містах. Зокрема, на теренах Батурина також мешкали євреї, а в Ніжині та Козельці – греки [24, с. 50].

У мемуарних джерелах російського походження містяться записи й про побут українського населення, характерні риси його менталітету. П. Шаліков пише побілені хатини, красивих жінок із ласкавим та милим поглядом [20, с. 84]. А. Левшин відзначає наявність в українських селян розвиненого почуття власності. Саме з цим він пов'язує відсутність крадіжок. Українських жінок він характеризує як працьовитих, а чоловіків – ледачих [20, с. 85].

Не зважаючи на спроби уніфікації українського життя разом із російським з боку російського царату, все ж таки, зламати менталітет українців не вдалося. Яскравим свідченням цього є записи П. Шалікова, що припадають на 1803 р.: «... він зустрів на балях і родини священників, а на балі в Полтаві захоплювався одною красунею попівною, яка прегарно танцювала» [20, с. 84]. У той же час, П. Шаліков ставить наступне запитання в даному контексті: «... бачили ви коли-небудь у Росії... попівну на балі «прыгающую контреданцы?»» [20, с. 84]. П. Сумароков пише: «Інші обличчя, інші звичаї, інший одяг, інший устрій і чую іншу мову. Невже тут межа імперії? Чи не до іншої в'їздимо держави?» [20, с. 85]. Помітне місце посідають загальнолюдські якості українців. Записи Г. О. Скопіна є підтвердженням такої риси наших нашого народу як гостинність. Він трохи не дійшов до м. Прилуки й попросив заночувати в одних господаря та господині, які його добре нагодували та напоїли [21, с. 72].

У мемуарних джерелах російського походження доволі широко висвітлені особливості виховання та навчання

представників впливових родів, які мешкали на українських теренах. Зокрема, О. О. Башилов, який був у подальшому пажем при Катерині II, потім – камер-пажем та одним із найбільш довірених флігель-ад'ютантів імператора Павла I, народився в м. Глухові. Серед посад, які обіймав його батько – головний начальник колоній, віце-губернатор у Києві, обер-прокурор третього департаменту сенату. Про свою юність О. О. Башилов пише, що його вихователь походив із Лейпцигу, Божому Закону його навчав відомий проповідник Ленанда. Більше того, через лінощі та «шалости» його багато разів прив'язували до ломберного столу за ногу. У такому становищі малий мусив читати Біблію [4, с. 194]. Не зважаючи на суворість у вихованні представників тогочасних впливових родів, які мешкали на теренах України, майбутня кар'єра таких дітей була доволі райдужною. Згідно з записами, батько возив його до Санкт-Петербурга, де його в п'ятнадцятирічному віці було прийнято до корпусу пажів [4, с. 194]. Здобуття якісної освіти, а потім – успішна кар'єра на користь Російської імперії та її керманців – не випадковість серед представників власне російських та «малоросійських» впливових родів, а закономірність.

Помітне місце в мемуарних джерелах російського походження посідає описання м. Києва. У своєму щоденнику бургомістр Д. Олександрович детально описує широкомасштабну підготовку перед приїздом до Києва Великого Князя Павла Петровича разом із дружиною Марією Федорівною у жовтні 1781 р. Він акцентує увагу на створенні ілюмінації в місті, забороні випускати з господарств собак, свиней тощо [1, с. 96]. Опосередковано дізнаємося й деякі відомості, пов'язані з церковними спорудами м. Києва, адже релігія в житті українців відігравала одне з чільних місць [1, с. 98]. Знаходимо також інформацію про церковних ієрар-

хів, які в той час були доволі відомими й поза межами м. Києва [1, с. 97].

Не менш цікаві відомості про побут і культуру українців на теренах Гетьманщини XVIII ст. надають мемуарні джерела, авторами яких були іноземці з різних куточків Європи. Серед висвітлених питань – розвиток української культури напередодні та після включення українських земель до складу Російської імперії. Більшість із них дотримується схожої точки зору щодо цього. К. Ф. Е. Гаммард проводить паралель між політичним становищем України в другій половині XVIII ст. та особливостями культурного розвитку. Він звертає увагу на те, що «часті війни з турками й татарами унеможливили духовне піднесення країни» [8, с. 88]. Окрім того, О. Вінтоняк звертається до наступної цитати К. Ф. Е. Гаммарда, яка, на наш погляд, є яскравим свідченням певного рівня занепаду духовного розвитку на українських теренах в силу тогочасних політичних перепитій, у яких помітне місце відіграла Російська імперія зі своїми протиріччями з іншими державами на міжнародній арені. Зокрема, з Туреччиною: «Священники, які за княжих та козацьких часів були носіями духовної культури, тепер є мало освічені. Вони, крім самого обряду, досить мало знають про закони Божі та християнську мораль» [8, с. 88].

Іноземці також часто згадують про наявність на українських теренах церков, що є підтвердженням високої релігійності українського народу та неабиякого морального рівня [8, с. 89]. О. Вінтоняк звертає увагу на записки Й. А. Гюльденштедта щодо побачених ним церков: «... Карлівка над рікою Орчик (у середині укралення – церква та двір дворянина)... Коломак (одна). Між Коломаком і Полтавою є ряд сіл, у кожному з яких, як подає Гюльденштедт, теж була церква...» [8, с. 89].

Й. В. Меллер звертає увагу на київські будинки. Вони були майже всі з

номерами. У місті мешкали переважно купці та ремісники [17, с. 64-65]. Згідно з його записами за 1787 р., у Києві була Лютеранська церква. Її духовний пастир – Магістр Грааль. Його паства складалася з 90 осіб [17, с. 65]. У записках Й. В. Меллера м. Київ постає перед нами сакральною місцевістю, у печерах якої спочиває багато святих [17, с. 65-66].

Наступним важливим питанням, яке висвітлене в мемуарних джерелах іноземців, є рівень освіти нащадків впливових українських родів. Зокрема, це яскраво прослідковується через відомості про сина Д. Апостола, який ніколи не був закордоном, але дуже добре володів латинською, французькою, італійською, німецькою, російською та польською мовами. Окрім того, представник української козацької старшини був обізнаний у фортечній інженерії [20, с. 56]. Натомість, описуючи освітній рівень російських керманців, бачимо доволі протилежну картину: «Про культурність і освіченість російських достойників і державних мужів пише, що «князь» Меншіков – «друга особа після царя – не вмів ні читати ні писати»... При царському дворі була одинока особа, що знала латинську мову – Мусін-Пушкін» [20, с. 58].

Подекуди, в науковій сфері виникали зіткнення. Про одне з них пише лікар М. А. Вейкарт. Він зазначає про лікаря «малороса», який на зібранні з приводу інституту виголосив промову, спрямовану на те, щоб з інституту, призначеного для німців, зробити «чисто-Русское учреждение»: «... мы будем в состоянии на будущее время обходиться без иностранцев... (которые, если не все, но наверно многие суть отменные невежды и возвышают себя болтливостью либо притязательностью)» [7, с. 257]. Власне, через подальші думки лікаря М. А. Вейкарта «червоною ниткою» проходять не тільки відомості щодо дискусійних питань у царині тогочасної науки, а й певний стереотип стосовно українців:

«Так уж обыкновенно бывает, что человек, выросший рабом у деспотов-воспитателей, в свою очередь делается деспотом, коль скоро ему придется повелевать... низшия души наиболее годны быть и рабами, и деспотами...» [7, с. 257]. У його твердженнях є й наступна констатація: «Собственно говоря, я не мог вполне винить Малоросса, который в предложенном проекте высказал нам столь горькия вещи; ибо действительно невероятно, какие прохвосты из иностранцев иной раз вышашаются в России, между тем как лучшие люди из своего народа должны оставаться назади...» [7, с. 257].

Мова – душа народу. Відомості про неї містяться в нотатках низки іноземців. У кожного з подорожніх помітне місце мають уривчасті дані, які, на наш погляд, ґрунтуються не на наукових дослідженнях, а на здогадках та спостереженнях. Й. А. Гюльденшtedта схилявся до того, що українська мова є тільки діалектом, а не самодостатньою [8, с. 101]. Натомість, С. Г. Гмелін вважав, що «українська мова є щось середнє між польською та російською» [8, с. 102]. Одне з найбільш помітних місць посідає позиція Е. Д. Клерка: «... мова дзвінка і сповнена різноманітних відтінків звучання» [8, с. 102].

Наступним, не менш важливим питанням, яке якнайкраще висвітлено в іноземних мемуарних джерелах, є особливості побуту населення Гетьманщини. Зокрема, Б. фон Кампенгаузен звертає увагу на відмінності українців та росіян у даній сфері. Він повідомляє про чистоту українських хатин. У той же час, зазначає про лінивість, млявість, яка притаманна українському народу, його полюбляння напоїв. За його спостереженнями, вживання алкоголю є меншим, на відміну від росіян, а напої – кращими. Він пише про те, що українці працюють тільки стільки, скільки потребують для свого життя, акцентує увагу на пристрасті українців до співів і музики [8, с. 40]. До ре-

чі, Е. Д. Клерк також описував надзвичайну чистоту в хатах «малоросіян» й мимоволі йому задавалося, що він знаходиться в Голландії, а не на українських теренах. Автор повідомляє про вибілені стіни та стелю в українській хатині, надзвичайно вимиті столи й лави [8, с. 42]. Він звертає увагу на наявність в українських хатинах побіленого димаря. Саме через нього виходив дим. Натомість, у росіян в кухнях було доволі задимлено й темно. Він пише про наявність городів, розведення худоби, птиці [8, с. 42]. Ю. Юст також був одним із тогочасних іноземців, яким пощастило побувати на українських теренах. Він не тільки детально описав свою подорож, а й порівняв життя, побут і культуру України часів правління гетьмана І. Мазепа з особливостями життя Московщини. Іноземець наголошує на своєму перебуванні на російських теренах в якості представника союзної держави. Опис життя, побуту Московщини він подає не на користь російської сторони й констатує наступне: «... хоч під цю пору у своїй поведінці росіяне стараються наслідувати, як малпи, інші нації, хоч вони і вдягаються у французький одяг, хоч по зовнішньому вигляді вони трохи отесані, але всередині їх по старому сидить холоп» [20, с. 57]. Це, в свою чергу, є певною характеристикою внутрішнього позиціонування жителів Російської імперії. У нього також занотована одна цікава цитата щодо особливостей спілкування, які він помітив під час свого перебування на російських теренах: «Загалом, коли маєш діло з росіянами, треба говорити з ними гостро й по грубіянськи, тоді вони уступають; коли ж поводитися з ними ласкаво, то від них не можна нічого добитися» [20, с. 68]. Звичайно, ці відомості не є апіорі. Однак, проаналізувавши їх, ми можемо знати, як саме один із тогочасних представників-іноземців позиціонував особливості спілкування з ними. Адже, як відо-

мо, між українськими керманічами та представниками російського царату були також свої певні нюанси в політичному діалозі, особливо впродовж другої половини XVIII ст. – під час наступу Російської імперії на автономні права українського народу. Саме в цей час, побудувати діалог на користь української сторони практично було неможливо. Із записів Й. В. Меллера дізнаємося про побут мешканця м. Києва – аптекаря Бунге. У своєму будинку він мав багато портретів стародавніх мудреців, а в одного лікаря було захоплення – полювання [17, с. 65].

Помітне місце з-поміж усіх питань посідає висвітлення іноземцями загальнолюдських якостей українського народу. К. Хоєцький був поляком, шляхтичем із Кракова. Після взяття до полону російськими військами, його відправили до Сибіру. Він звернув увагу на гостинний український народ. К. Хоєцький усе це занотував у своїх «Записках», у яких містяться відомості за 1768-1776 рр.: «... переїзжаючи через Україну на заслання в Сибір, К. Хоєцький відмічає добре, людяне ставлення до них... українського населення...» [20, с. 69]. Він проводить паралель між росіянами та українцями й зазначає про кардинально інше ставлення росіян [20, с. 70]. Натомість, старшина Вейге описує одяг українських жінок і чоловіків: «... у жінок спідниця складається з тонкого волосяного сукна різноманітних кольорів, що прилягає досить тісно до тіла і віддає його форми. І чоловіки і жінки ходять у чоботах і люблять дуже горілку...» [20, с. 55].

Іноземці не оминули поза своєю увагою також систему виховання українського народу. К. Ф. Е. Гаммард пише про тверді моральні закони, які українці використовують під час виховання дітей. Більше того, він пророкує, що з українського народу вийдуть великі і славні люди [8, с. 106]. Доволі цікавими є відомості щодо спростування тогочасних стереотипів про ук-

раїнців із боку росіян. Вони належать англійському подорожнику Е. Д. Клерку, якого попереджали, щоб він остерігався козаків, що жили на околицях Дону та мешканців північних провінцій України. Він описує українців із протилежної сторони, що спростовує всі застереження щодо цього народу [8, с. 41]. До речі, цікавими та красномовними є відомості англійського мандрівника – Д. Маршалла. Описуючи свою подорож теренами України, він зазначає, що «почувався цілком безпечно, наче в найліпшому графстві в рідній Англії» [8, с. 105]. У ті часи в росіян склався доволі негативний стереотип щодо українців та особливостей їхнього життя та побуту. Однак, Е. Д. Клерк звертає увагу на ввічливість та гостинність місцевого населення під час своєї подорожі [8, с. 41-42]. Натомість, О. Вінтоняк звертає увагу на опис Лівобережної України та її населення невідомим мандрівником французького походження: «Україна, чи то Малоросія, яку перетинає ріка Дніпро, є найкращою провінцією держави й однією з найбільш корисних країн у Європі. Мешканці України почувуються вільними, і хоча вони комусь належать, та невільниками, як у Росії, не є... Козаками називається народ, що заселяє південний край Росії. Мова й релігія козаків така ж сама, як і в росіян, але їхня конституція побудована на мілітарній основі...» [8, с. 41]. Б. фон Кампенгаузен називає Україну раєм Росії, враховуючи гарний клімат, населення та її родючі землі [8, с. 40]. Д. Маршал, як зазначає О. Вінтоняк, також має доволі позитивну для нас констатацію щодо становища українців, порівняно з російським населенням: «... на тій території України, де земля належала селянам, були добрі господарства, процвітав добробут, кріпаччини там не знали. В інших же провінціях Росії такого доброту не було» [8, с. 68].

Таким чином, побут і культуру Гетьманщини XVIII ст. представлено в трьох

групах мемуарних джерел: українсько-го походження, російського та західно-європейського. Зокрема, серед українських мемуарних джерел у висвітленні даного питання помітне місце посідають «Щоденник» П. Апостола та «Дневныя записки малоросійскаго подскарбія генеральнаго Якова Марковича».

П. Апостол та Я. Маркович звертають пильну увагу на низку питань щодо особливостей побуту та культури Гетьманщини XVIII ст. Більшість із них – представлена доволі фрагментарно. Зокрема, релігійне питання не висвітлено з позиції його місця в житті пересічної людини. Ті записи, що містяться в «Щоденнику», стосуються змін, які проходили серед верхівки духовенства. Натомість, ще менше відомостей знаходимо про розвиток тогочасної культури серед широких мас населення. П. Апостол згадує тільки про представлення комедії чернігівськими учнями.

П. Апостол та Я. Маркович були доволі великими землевласники. Тож не є дивним, що в своїх записах вони приділяли пильну увагу висвітленню вирішення правових ситуацій побутового характеру, які виникали між селянами. Загалом, характерною рисою мемуарних джерел українського походження є те, що їх автори висвітлювали лише ті питання, з якими самі часто стикалися, або ж ті, які, враховуючи старшинське впливове походження, цікавили їх найбільше. До речі, яскравим прикладом цього є опис Я. Марковичем операції з видалення поліпів. Саме цю операцію робили йому самому. П. Апостол також висвітлював питання, з якими стикався безпосередньо він або його селяни. У даному контексті дізнаємося про тогочасне захворювання – «чахотку». Я. Маркович також зазначає про рецепти лікування домашньої худоби тощо.

Найбільший масив інформації у записях Я. Марковича та П. Апостола присвячено описанню їхнього власного

життя. Вони акцентують увагу на відвідуванні церков, купівлі коштовних книг, читанні та перекладах літератури, перебуванні на полюванні, купівлі дорогих напоїв, харчів, гри в популярні в ті часи азартні ігри тощо. На наш погляд, це не є дивним. Вони були представниками тогочасного істеблшменту. Ми дізнаємося про значний контраст між життям еліти та простого населення.

Мемуарні джерела російського походження також надають низку відомостей щодо побуту та культури Гетьманщини XVIII ст. Переважна більшість їхніх авторів є представники російського дворянства. Вони висвітлили цілий спектр питань. Зокрема, М. В. Данилов звертає увагу на традиційні дії українців у святкові дні, порівнює дзвони на теренах України та Росії. Конкретного цілісного висвітлення якогонебудь питання він не надає. Характерна риса – фрагментарність. Небагато відомостей про особливості харчування на українських теренах. Слід зазначити, що Д. І. Фонвізін констатує те, що їжа в нас – гарна. Натомість, побіжно дізнаємося й про їжу національних меншин та її якість. П. Шаліков звертає увагу на охайність в будинках українців, яку він бачив. А. Левшин пише про працьовитість жінок й помічає, що чоловіки є лінивими. П. Шаліков також звертає увагу на красу та певну автономність у діях українського жіноцтва, порівнюючи українок з росіянками. П. Сумароков підкреслює той факт, що звичаї, одяг, мова українців відрізняються від російських.

Росіяни, які перебували на Лівобережній Україні після ліквідації Гетьманщини, також звертали увагу на низку питань. І що цікаво – в їхніх записах «червоною ниткою» проходить ідея позитивного ставлення до українців. Зокрема, Г. О. Скопін наводить відомості, які висвітлюють таку рису українця як гостинність. Помітне місце в мемуарних джерелах посідає характеристика виховання та навчання

представників тогочасних впливових родів. Цікавими є відомості київського бургомистра Д. Олександровича. У них він приділяє велику увагу висвітленню церковних споруд м. Києва, підготовці до приїзду Великого Князя Павла Петровича разом із дружиною. Ми одразу дізнаємося про великі можливості щодо ошатного облаштування цього чудового міста.

У мемуарних джерелах іноземців також міститься низка записів щодо особливостей побуту та культури на теренах Гетьманщини XVIII ст. Серед них – записи К. Ф. Е. Гаммарда, Й. А. Гюльденштедта, Й. В. Меллера, Д. Маршалла, Ю. Юста, М. А. Вейкарта, С. Г. Гмеліна, Б. фон Кампенгаузена, Е. Д. Клерка та К. Хоєцького. К. Ф. Е. Гаммард звертає увагу на негативні наслідки зовнішньополітичних перепитій для розвитку культури Гетьманщини. Він також пише про падіння духовного рівня серед тогочасних священнослужителів. Й. А. Гюльденштедт занотував назви та короткі відомості розміщення церков на теренах Гетьманщини. Й. В. Меллер також згадує церкви м. Києва й пише про будинки та міські вулиці. Пишучи про наявність у Києві Лютеранської церкви, він актуалізує питання співіснування різних конфесій. Узагалі, у записах Й. В. Меллера м. Київ зі своїми церквами та картинами Софіївської церкви постає певним культурним П'ємонтом.

Іноземці звертали увагу на рівень освіти тогочасної еліти. На жаль, відомості про освіченість пересічного люду відсутні. Ф. Х. Вебер пише про П. Апостола, а Ю. Юст – про низький рівень освіти багатьох російських керманічів. Лікар М. А. Вейкарт доволі неприязно характеризує одного з «малоросійських» лікарів. На нашу думку, у його записах прослідковуються риси шовінізму з акцентуванням уваги на політичних перипетіях, у яких у той час опинилася Україна.

Висвітленим є питання мови. Зокрема, Й. А. Гюльденштедт ставляться

до української мови як до діалекту, а С. Г. Гмелін вважає, що вона знаходиться між російською та польською мовами. Однак, ми погоджуємося з точкою зору, яку відстоює Е. Д. Клерк щодо самодостатності української мови. Адже, й синтаксично, й семантично наші слова, словосполучення й речення дуже відрізняються від інших мов. Наш засіб спілкування має інше звучання.

«Червоною ниткою» через записи Б. фон Кампенгаузена, Е. Д. Клерка та Ю. Юста проходить ідея того, що українці є дуже охайною нацією. Про це свідчить низка наведених ними відомостей про вибілені хатини та відмінну чистоту в них. На прикладі записів Й. В. Меллера про київського аптекаря Бунге, ми довідуємося про побут типового містянина. Старшина Вейге звертає увагу на те, що й чоловіки, й жінки полюбляють горілку. Він також коротко описує одяг пересічних українців. К. Ф. Е. Гаммард не залишив поза увагою систему виховання дітей, яка ґрунтується на моральних цінностях. Також цікавими є відомості Е. Д. Клерка про розвінчання стереотипів щодо українського народу. Здебільшого, іноземним подорожникам їх нав'язували росіяни. Більше того, приїзд багатьох із них на українські терена був ініційований російськими урядовцями. Узагалі, іноземців цікавило все, що контрастувало з їхніми Батьківщинами.

Отже, в мемуарних джерелах українського, російського та західноєвропейського походження міститься багато відомостей про побут та культуру Гетьманщини XVIII ст. На жаль, немає системного та поглибленого висвітлення кожного питання, яке нас цікавить. Особливо це стосується мемуарних джерел українського та російського походження. Даною розвідкою проблема розвитку культури та побутового становища на теренах Гетьманщини XVIII ст. в мемуарних джерелах вітчизняного, російського та західноєвропейського походження не вичерпується.

ся. Перспективи її подальшого вивчення полягають у залученні більшого кола мемуарних джерел, автори яких були свідками тогочасних подій і висвітлювали ключові питання цієї проблеми, а також їх подальшим аналізом та співставленням різних точок зору.

Література

- 1. Александрович Д.** Дневник. Отрывки. [Электронный ресурс] / Д. Александрович. – Режим доступа: <http://mikv1.narod.ru/text/Alexandrovich1868.htm> / Aleksandrovich D. Dnevnik. Otryivki. [Elektronnyiy resurs] / D. Aleksandrovich – Rezhim dostupa: <http://mikv1.narod.ru/text/Alexandrovich1868.htm>;
- 2. Апостол П. Д.** Дневник (май 1725 г. – май 1727 г.) [Электронный ресурс] / П. Д. Апостиол. – Режим доступа: https://memoirs.ru/texts/Apost_KS95_1.htm / Apostol P. D. Dnevnik (may 1725 g. – may 1727 g.) [Elektronnyiy resurs] / P. D. Apostiol. – Rezhim dostupa: https://memoirs.ru/texts/Apost_KS95_1.htm;
- 3. Бантыш-Каменский Д. Н.** История Малой России [Электронный ресурс] / Д. Н. Бантыш-Каменский. – Режим доступа: <http://www.runivers.ru/bookreader/book53042/#page/1/mode/1up> / Bantyish-Kamenskiy D. N. IstorIya Maloy Rossli [Elektronnyiy resurs] / D. N. Bantyish-Kamenskiy. – Rezhim dostupa: <http://www.runivers.ru/bookreader/book53042/#page/1/mode/1up>;
- 4. Башилов А. А.** Молодость Башилова (Записки о временах Екатерины II и Павла I) [Электронный ресурс] / А.А. Башилов. – Режим доступа: <https://memoirs.ru/texts/Bashilov.htm>. / Bashilov A. A. Molodost Bashilova (Zapiski o vremenah Ekaterinyi II i Pavla I) [Elektronnyiy resurs] / A.A. Bashilov. – Rezhim dostupa: <https://memoirs.ru/texts/Bashilov.htm>;
- 5. Бочан П.О.** Україна в поглядах німецьких і французьких вчених, послів і мандрівників XVII-XIX ст.: автореф. дис. ... к.і.н.: 07.00.01 / П. О. Бочан. – Чернівці, 2008. – 32 с. / Bochan P.O. Ukraina v poglyadah nimetskih i frantsuzskih vchenih, posliv i mandrivnikov XVII-XIX st.: avtoref. dis. ... k.i.n.: 07.00.01 / P.O. Bochan. – Chernivtsi, 2008. – 32 s.;
- 6. Брицкий П. П.** Німці, французи і англійці про Україну та український народ у XVII-XIX ст. / П. П. Брицкий, П.О. Бочан. – Чернівці: Технодрук, 2011. – 308 с. / Bryts'kyu P.P. Nimtsi, fran-
- tsuzy i anhlytsi pro Ukrayinu ta ukrayins'kyu narod u XVII-XIX st.** / P. P. Bryts'kyu, P.O. Bochan. – Chernivtsi: Tekhnodruk, 2011. – 308 s.;
- 7. Вейкарт М. А.** Из записок доктора Вейкарта [Электронный ресурс] / М.А. Вейкарт. – Режим доступа: <https://memoirs.ru/texts/weikart.htm> / Veykart M.A. Iz zapisok doktora Veykarta [Elektronnyiy resurs] / M.A. Veykart. – Rezhim dostupa: <https://memoirs.ru/texts/weikart.htm>;
- 8. Вінтоняк О.** Україна в описах західноєвропейських подорожників другої половини XVIII століття / О. Вінтоняк. – Львів-Мюнхен: Дніпрова хвиля, 1995. – 144 с. / Vintonyak O. Ukrayina v opysakh zakhidnoyevropeys'kykh podorozhnykiv druhoiy polovyny XVIII stolittya / O. Vintonyak. – L'viv-Myunchen: Dniprova khvylya, 1995. – 144 s.;
- 9. Грушевський М. С.** Ілюстрована історія України / М. С. Грушевський. – К.: Наукова думка, 1992. – 544 с. / Hrushevs'kyu M. S. Ilyustrovana istoriya Ukrayiny / M. S. Hrushevs'kyu. – K.: Naukova dumka, 1992. – 544 s.;
- 10. Данилов М.** Записки Михаила Васильевича Данилова, артиллерии майора, написанные им в 1771 году (1722-1762) [Электронный ресурс] / М. Данилов. – Режим доступа: <http://www.vostlit.info/Texts/rus10/Danilov/frameset1.htm>. / Danilov M. Zapiski Mihaila Vasilevicha Danilova, artillerii mayora, napisannye im v 1771 godu (1722-1762) [Elektronnyiy resurs] / M. Danilov. – Rezhim dostupa: <http://www.vostlit.info/Texts/rus10/Danilov/frameset1.htm>;
- 11. Єфименко О. Я.** Історія України та її народу / О.Я. Єфименко. – К.: Мистецтво, 1992. – 340 с. / Yefymenko O.Ya. IstorIya Ukrayiny ta yiyi narodu / O.Ya. Yefymenko. – K.: Mystetstvo, 1992. – 340 s.;
- 12. Збірник** на пошану проф. д-ра Олександра Оглоблина. [Електронний ресурс]. – Режим доступа: http://chtyvo.org.ua/authors/Zbirnyk_statei/Zbirnyk_na_poshanu_prof_d-ra_Oleksandra_Ohloblyna/ / Zbirnyk na poshanu prof. d-ra Oleksandra Ohloblyna. [Elektronnyiy resurs]. – Rezhym dostupa: http://chtyvo.org.ua/authors/Zbirnyk_statei/Zbirnyk_na_poshanu_prof_d-ra_Oleksandra_Ohloblyna/;
- 13. Кілессо Т.С.** Формування архітектури Києва другої половини XVII – 80-х років XVIII століть: автореф. дис. ... канд. архітектури: 18.00.01 / Т.С. Кілессо. – К., 1996. – 21 с. / Kilessso T.S. Formuvannya arkhitektury Ky-

- yeva druhoi polovynu XVII – 80-kh rokiv XVIII stolit': avtoref. dys. ... kand. arkhitektury: 18.00.01 / T.S. Kilessso. – K., 1996. – 21 s.;
- 14. Литвиненко М.А.** Джерела історії України XVIII ст. / М.А. Литвиненко. – Харків: ХДУ, 1970. – 204 с. / Lytvynenko M.A. Dzherela istoriyi Ukrayiny XVIII st. / M.A. Lytvynenko. – Kharkiv: KhDU, 1970. – 204 s.;
- 15. Маркевич Н.** Історія Малороссії [Електронний ресурс] / Н. Маркевич. – Режим доступу: <http://litbook.net/book/68561/istoriya-malorossii-4/page-1/> / Markevich N. Istoriya Malorossii [Elektronnyy resurs] / N. Markevich. – Rezhim dostupa: <http://litbook.net/book/68561/istoriya-malorossii-4/page-1/>;
- 16. Маркович Я.** Дневные записки малороссийского підскарбія генерального Якова Марковича: у 2 т. [Електронний ресурс] / Я. Маркович. – М.: Тип. В. Готье, 1859. – Ч. 1. – 285 с. URL: <http://ru.calameo.com/read/0042305287fa34d2cfd54>; Ч. 2. – 240 с. URL: <http://bookre.org/reader?file=733102&pg=4> / Markovich Ya. Dnevniya zapiski malorossiyskogo pldskarblya generalnago Yakova Markovicha: u 2 t. [Elektronnyy resurs] / Ya Markovich. – M.: Tip. V. Gote, 1859. – Ch. 1. – 285 s. URL: <http://ru.calameo.com/read/0042305287fa34d2cfd54>; Ch. 2. – 240 s. URL: <http://bookre.org/reader?file=733102&pg=4>;
- 17. Меллер И.В.** Киев в 1787 г. и дед покойного Н. Х. Бунге [Електронний ресурс] / И.В. Меллер. – Режим доступу: http://mikv1.narod.ru/text/MK_KS95T50N9.htm / Meller I.V. Kiev v 1787 g. i ded pokoynogo N. H. Bunge [Elektronnyy resurs] / I.V. Meller. – Rezhim dostupa: http://mikv1.narod.ru/text/MK_KS95T50N9.htm;
- 18. Полетика А.А.** Записки о пребывании Императрицы Екатерины Второй в Киеве, в 1787 году, и о свидании ее с Станиславом-Августом Королем Польским [Електронний ресурс] / А.А. Полетика. – Режим доступу: <http://www.runivers.ru/bookreader/book462635/#page/2/mode/1up> / Poletika A.A. Zapiski o prebyivanii Imperatritsyi Ekaterinyi Vtoroy v Kieve, v 1787 godu, i o svidanii ee s Stanislavom-Avgustom Korolem Polskim [Elektronnyy resurs] / A.A. Poletika. – Rezhim dostupa: <http://www.runivers.ru/bookreader/book462635/#page/2/mode/1up>;
- 19. Самойленко С. Г.** Культурне життя в Ніжині в добу Гетьманщини: автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / С.Г. Самойленко. – Чернівці, 2010. – 20 с. / Samoilenko S.G. Kulturne zhittya v Nizhyni v dobu Getmanshini: avtoref. dis. ... kand. ist. nauk: 07.00.01 / S.G. Samoilenko. – Chernigiv, 2010. – 20 s.;
- 20. Січинський В.** Чужинці про Україну [Електронний ресурс] / В. Січинський. – Режим доступу: <http://diasporiana.org.ua/istoriya/2206-sichinskiy-v-chuzhintsi-pro-ukrayinu/> / Sichyns'kyu V. Chuzhyntsi pro Ukrayinu [Elektronnyy resurs] / V. Sichyns'kyu. – Rezhym dostupa: <http://diasporiana.org.ua/istoriya/2206-sichinskiy-v-chuzhintsi-pro-ukrayinu/>;
- 21. Скопин Г.А.** Дневник происшествий [Електронний ресурс] / Г.А. Скопин. – Режим доступу: <https://memoirs.ru/rarhtml/1222Skopin2.htm> / Skopin G.A. Dnevnik proisshestviy [Elektronnyy resurs] / G.A. Skopin. – Rezhim dostupa: <https://memoirs.ru/rarhtml/1222Skopin2.htm>;
- 22. Таранушенко С.** Дерев'яна монументальна архітектура Лівобережної України. – Х.: Харківський приватний музей міської садиби, 2012. – 652 с. / Taranushenko S. Derev'yana monumental'na arkhytektura Livoberezhnoyi Ukrayiny. – Kh.: Kharkivs'kyu pryvatnyu muzey mis'koyi sadyby, 2012. – 652 s.;
- 23. Українська держава другої половини XVII-XVIII ст.: політика, суспільство, культура** / В. Смолій, О. Бакинська, В. Горобець, В. Матях, Ю. Мицик, В. Степанков, Я. Федорук, Т. Чухліб. – К.: Інститут історії України, 2014. – 671 с. / Ukrayins'ka derzhava druhoi polovynu XVII-XVIII st.: polityka, suspil'stvo, kul'tura / V. Smoliy, O. Bakyns'ka, V. Horobets', V. Matyakh, Yu. Mytsyk, V. Stepankov, Ya. Fedoruk, T. Chukhlib. – K.: Instytut istoriyi Ukrayiny, 2014. – 671 s.;
- 24. Фонвизин Д.И.** Из путевых дневников и писем / Д. И. Фонвизин // Похлебкин В. Из истории русской кулинарной культуры / В. Похлебкин. – М.: Центрполиграф, 2008. – С. 48-56 / Fonvizin D.I. Iz putevyih dnevnikov i pisem / D.I. Fonvizin // Pohlebkin V. Iz istorii russkoy kulinarnoy kulturyi / V. Pohlebkin. – M.: Tsentrpoligraf, 2008. – С. 48-56;
- 25. Цапенко М.** Архитектура Левобережной Украины XVII-XVIII веков / М. Цапенко. – М.: Стройиздат, 1967. – 114 с. / Tsapenko M. Arhitektura Levoberezhnoy Ukrainyi XVII-XVIII vekov / M. Tsapenko. – M.: Stroyizdat, 1967. – 114 s.

Салагуб Л. И. Быт и культура Гетманщины XVIII ст. в мемуарных источниках

В статье проанализированы мемуарные источники украинского, российского и западноевропейского происхождения, в которых содержится ряд сведений об особенностях быта и развития культуры Гетманщины XVIII в. Исследование базируется на принципах историзма, научной объективности, социального подхода и причинности. Оно опирается на описательный, аналитико-синтетический и историко-генетический методы. Результат исследования заключается в освещении особенностей положения быта населения Гетманщины XVIII в., развития в те времена украинской культуры через призму взглядов авторов украинских, российских и западноевропейских мемуарных источников. Результаты данного исследования могут пригодиться при создании исследования по истории быта украинского народа и его культуры XVIII в., преподавании спецкурсов по данной теме. Практическое значение данного исследования заключается в том, что его результаты дают возможность осознать реальную картину быта украинцев и развития их культуры на территории Гетманщины в течение XVIII в. с учетом национальности, идеологических аспектов и сословного происхождения авторов мемуарных источников. Ценность исследования заключается в систематизации и привлечении к нему мемуарных источников, ряд из которых ранее не изучался в контексте исследования данной проблемы.

Ключевые слова: мемуарные источники, культура, быт, Гетманщина.

Salahub L. Mode of Life and Culture of the Hetmanate of the XVIII century in Memoir Sources

The article analyses the memoir sources of Ukrainian, Russian and Western European origin which contain some information about the peculiarities of everyday life and the development of culture of the Hetmanate in the XVIII century. The study is based on the principles of historical methods, scientific objectivity, social approach and causality. It is based on descriptive, analytic-synthetic and historical-genetic methods. The result of the study is to elucidate the peculiarities of life of the population of the Hetmanate in the XVIII century, the development of contemporary culture of Ukrainians in the light of the views of the authors Ukrainian, Russian and Western European memoir sources. The results of this study can be useful when making a research on the history of the mode of life of the Ukrainian people and its culture in the XVIII century, when teaching special courses on the topic. The practical significance of this study is in the fact that its results give an opportunity to understand the real picture of mode of life of Ukrainians and the development of their culture on the territory of the Hetmanate during the XVIII century with regard to the nationality, ideological aspects and class parentage of the authors of the memoir sources. The value of the study lies in the systematization and involvement of the memoir sources, some of which have not been studied before in the context of studying this problem.

Key words: memoir sources, culture, mode of life, Hetmanate.

*Стаття надійшла до редакції
24.05.2017 р.*